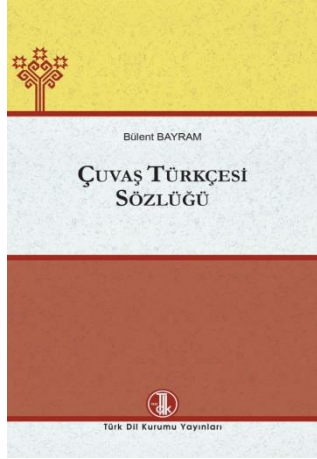

Bülent Bayram, *Çuvaş Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: TDK, 2019, 1016 s.

ERCAN PETEK*

Çuvaşlar Rusya Federasyonu'na bağlı Çuvaş Özerk Cumhuriyeti'nde yaşayan bir Türk topluluğudur. Ancak başlıca Tataristan, Başkurdistan Özerk Cumhuriyetleri ile Rusya Federasyonu'nun diğer bölgelerinde de Çuvaş toplulukları bulunmaktadır. “Çuvaşlar Fin-Ugor ve Türk coğrafyasının kesiştiği alanda, Fin-Ugor kavimlerinden Mari (Çeremis) ve Mordvinlerin, Türk boylarından Tatar ve Başkurtların yaşadıkları alanın tam ortasında kültürel anlamda bir geçiş görevini üstlenmişlerdir” (Durmuş, 2009: 2). Çuvaşlar Hristiyanlık dinine mensup olmakla birlikte Eski Türk dinine inanları da azımsanmayacak derecede çoktur.

Türk dilinin tarihi gelişimi göz önüne alındığında Çuvaş Türkçesinin özel bir öneme sahip olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü Çuvaş Türkçesi fonetik ve morfolojik olarak kendine has ayrıcalıklara sahiptir. Bu sebeple çağdaş Türk lehçeleri üzerine yapılacak karşılaştırmalı çalışmalarda mutlaka Çuvaş Türkçesine de yer verilmelidir. Altayistik çalışmalarının temeli de Çuvaş Türkçesi üzerine yapılan araştırmalarla başlamıştır. Çuvaş Türkçesi, Eski Batı Türkçesinin günümüzdeki tek mirasçısıdır. Dolayısıyla Çuvaş Türkçesi üzerine yapılan ve yapılacak olan çalışmalar Türkoloji için büyük önem arz etmektedir.

Türkiye'de Çuvaşça'nın söz varlığı üzerine yapılan ilk çalışma, H. Paasonen'in 1908 yılında *Csuvas Szojegyzék* (Çuvaşça Sözlük Listesi) adıyla Budapeşte'de yayımlanan sözlüğünün 1950 yılında Türk Dil Kurumu tarafından Türkçe'ye tercüme

* Dr., Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, Filoloji Fakültesi, Türk Filolojisi Bölümü, Türkistan/KAZAKİSTAN. E-posta: ercan.petek@ayu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-9105-8528

(Yazının Geliş Tarihi: 13.11.2019, Yazının Kabul Tarihi: 25.11.2019)

edilmiş olan ve *Çuvaş Sözlüğü* adıyla yayımlanan çalışmadır. “Paasonen’in sözlüğü, 8.000 civarında kelime içermektedir. Kelimelerin fonetik aktarımı, diğer dillerdeki ilgili paralelliklere yaptığı göndermeler ve etimoloji denemeleri açısından önemli bir çalışmadır” (Bayram, 2019: 5).

Çuvaş Türkçesinin söz varlığı üzerine en kapsamlı çalışma ise Bülent Bayram tarafından 2007 yılında *Çuvaş Türkçesi-Türkiye Türkçesi Sözlük* adıyla hazırlanmıştır. “Sözlükte yaklaşık olarak 18.000 Çuvaş Türkçesi kelime ve kelime grubu anlamlandırılmıştır. Bunlardan yaklaşık 12.500’ü madde başıdır” (Bayram, 2019: 6).

Yine en kapsamlı ve son telif sözlük çalışması Bülent Bayram’a aittir. Eser, *Çuvaş Türkçesi Sözlüğü* adıyla 2019 yılında Türk Dil Kurumu yayınları arasındaki yerini almıştır. Çuvaş Türkçesi – Türkiye Türkçesi şeklinde düzenlenmiş bir sözlüktür. Eser, sırasıyla *Ön Söz, Kaynaklar, Örnek Alıntılanan Kaynaklar, Kısaltmalar, Harf Çevrimi, Dünya Coğrafyası Adlandırmaları ve Çuvaşistan Coğrafi Adlandırmaları* bölümlerinden oluşmaktadır. Eserin sayfa düzeni iki sütun halinde hazırlanmış olup toplam 1016 sayfadır.

Çuvaş Türkçesi Sözlüğü’nde kendisinden önce yazılmış sözlükler, bu sözlüğe kaynaklık etmiştir. Sözlük hazırlayıcısı eserin ön sözünde M. İ. Skvortovs’un *Çıvaşla-Vırışla Slovar’* adlı sözlüğünden önemli oranda faydalandığını belirtmiştir. Ancak yazar sözlüğü hazırlarken kullanılan asıl kaynakların daha önceki aktarma çalışmaları sırasında metinlerden doğrudan doğruya çıkardığı kelimeler olduğunu da zikretmiştir.

Eserde toplam 28.000 madde başı bulunmaktadır. Ancak madde içerisinde anlamlandırılan kelime gruplarıyla birlikte madde başı, madde içi 40.000’in üzerinde kelime ve kelime grubu bulunmaktadır. Madde başlarının kökenleri verilmemiştir. Çuvaş Türklerinin bugün kullanmakta oldukları Kiril harfleriyle ve koyu/kalın yazı ile dizilen Çuvaşça madde başlarının yanında ayrıç içinde Latin harfleri ile yazı çevrimi verilmiştir. Daha sonra madde başlarının Türkçe karşılıkları ve açıklamalarının bulunduğu sözlükte bazı madde başları Çuvaşça metinlerden alınan cümlelerle örneklendirilmiştir. “Burada orijinal cümle Kiril harfleriyle eğik; Türkiye Türkçesi aktarımı ise düz olarak verilmiştir. Alıntının yapıldığı kaynak ise ayrıç içerisinde kısaltılarak verilmiştir” (Bayram, 2019: 6). Ağızlara ait kelimeler de ağ. kısaltması ile gösterilmiştir.

Sözlükte birden fazla anlamı olan sözcükler anlam sırasına göre numaralandırılmıştır. Madde başlarının sözcük türleri (zamir, ad, bağlaç, sıfat, zarf, ünlem,) gösterilmemiş, yalnızca fiil niteliği taşıyan sözcüklerden sonra /-/ işareti konulmuştur. Yazılışları aynı olup anlamları farklı olan sözcükler (yani eşsesli sözcükler) roma rakamlarıyla numaralandırılarak sıralanmıştır. Yazılışı aynı olan fiiller varsa bu sıralamanın dışında tutularak numaralandırılmamıştır:

Madde Başı	Yazı Çevrimi	Karşılık/Açıklama	Alt Madde	Örnek Cümle (orijinal)	Örnek Cümlenin Aktarımı	Kaynak
ан I	(an)	1. En. 2. Kumaş eni.		<i>Тăхăр хĕçĕн анĕ аслă, касса нуклесси час пулмĕ.</i>	Dokuz kılıcın eni geniş; kesip parçalamak çabuk olmayacak.	(Vattisen Sîmahisem)
ан II	(an)	Olumsuzluk bildiren edat. (Çuvaşçada emir çekiminde 2. ve 3. şahıslarda fiilden önce kullanılır.)		<i>Вырăса ятна ан кала, мишере суртна ан кăтарт.</i>	Rus'a adını söyleme, Mişer'e evini gösterme.	(Vattisen Sîmahisem)
ан-	(an-)	İnmek, batmak (güneş).		<i>Калери ирсерен сырмари çал патне шыва анать</i>	Kaleri, her sabah çataktaki kaynağa suya gidiyor.	(Pışstaş)

Tablo 1: Yazılışları Aynı Olup Anlamları Farklı Olan Sözcüklerin Sıralanışı

Çuvaş Türkçesi Sözlüğünde ise madde başlarına dair bir diğer özellik ise coğrafya adlarının iki dizin halinde çalışmanın sonuna eklenmiş olmasıdır. “Bunların ilkinde ‘Dünya Coğrafyası’, ikincisinde ise ‘Çuvaş Coğrafyası’na ait adlar bulunmaktadır. Bu bölümde adlandırmanın özerk cumhuriyet, şehir, ırmak, göl, köy ya da devlet mi olduğu kısaltma ile gösterilmiştir” (Bayram, 2019: 7).

Madde Başı	Yazı Çevrimi	Kısaltma	Karşılık/Açıklama
Вена	(Vena)	ş.	Viyana

Tablo 2: Çuvaş Türkçesi Sözlüğünde Yer Adları

Çuvaş Türkçesi Sözlüğü’nün hedef kitlesi dilbilimciler ve diğer dil uzmanları, çağdaş Türk lehçeleri öğrencileri ve dil öğrencileridir. Sözcüğün anlamını anlama, bir lehçeden diğer lehçeye çevirme, sözcüğü doğru bağlamda kullanma ve bir metni kendi lehçesinden başka bir lehçeye çevirme işlevlerini yerine getiren bir sözlüktür. Sonuç olarak sözlük, 28.000 madde başıyla (alt maddelerle birlikte 40.000’in üzerinde kelime ve kelime grubu) Türkiye Türkçesinde Çuvaş Türkçesi alanında yapılmış olan en kapsamlı sözlük çalışmasıdır ve alanda önemli bir boşluğu doldurmaktadır.

Kaynakça

Bayram, Bülent (2019). *Çuvaş Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.

Durmuş, Oğuzhan (2009). *Çuvaşçanın Şekil Bilgisi* (Doktora tezi, Trakya Üniversitesi, Edirne), Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/giris.jsp>